

פרשת וישב

הנוכה וממלכת החשמונאים במושנת הרמב"ם

לאחר שיוסף סיפר את חלומותיו, אמרו לו אחיו: "הַמֶּלֶךְ הַמֶּלֶךְ עָלֵינוּ אִם מְשׁוּל הַמְּשׁוּל בְּנוֹ" (בראשית ל"ז, ח). יוסף אכן זכה בהמשך חייו לכתר מלכות במצרים, ובאמצעותו הציל את בני ישראל בתקופה קשה. חז"ל מייחסים ליוסף גם לעתיד לבוא תפקיד מיוחד, בדמותו של משיח בן יוסף, אשר במסגרת תהליך הגאולה ידאג לצרכים הכלכליים של עם ישראל – כמו יוסף במצרים.

כיוון שאנו קוראים את פרשת וישב בסמוך לחג האורים, נתייחס למשמעותם של חג זה ושל מלכות החשמונאים במשנת הרמב"ם.¹

התלמוד הבבלי (שבת כא ע"ב) מתאר את נס פך השמן כסיבה עיקרית לחג החנוכה. לצד זאת, במסכת סופרים – שם מוזכר נוסח "על הנסים" כתוספת לתפילה בימי החנוכה – יש התייחסות לניצחון הצבאי של החשמונאים. הרמב"ם בתחילת הלכות חנוכה מביא את שתי הסיבות. הרמב"ם מעניק משמעות היסטורית ודתית נוספת לנס חנוכה, שכן בעקבות הניצחון הצבאי "הזרה המלכות לישראל". וכך כותב הרמב"ם:

"בבית שני כשמלכו יון, גזרו גזרות על ישראל ובטלו דתם, ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצוות, ופשטו ידם בממונם ובבנותיהם, ונכנסו להיכל, ופרצו בו פרצות, וטמאו הטהרות, וצרו להם לישראל מואד מפניהם, ולחצום להץ גדול. עד שריחם עליהם א-להי אבותינו והושיעם מידם והצילם, וגברו בני השמונאי הכהנים הגדולים, והרגום, והושיעו ישראל מידם, והעמידו מלך מן הכהנים. וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתים שנה עד החורבן השני." (הלכות מגילה וחנוכה פ"ג ה"א)

1. לראשונה שמעתי את ניתוח דברי הרמב"ם מפי מו"ר הרב יהודה עמיטל זצ"ל. בעקבות כך פרסמתי את מאמרי "נס חנוכה ומלכות החשמונאים במשנת הרמב"ם", טללי אורות יא (תשס"ד), עמ' 137-145.

בקטע קצר זה משתקפים "עקרונות מדיניים במשנת הרמב"ם", ופרופ' יעקב בלידשטיין אף הקדיש לנושא ספר בשם זה.² מספר חידושים של הרמב"ם על מהות נס חנוכה ראויים לתשומת לב:

הרמב"ם מזכיר הן את נס פך השמן על פי המקור בתלמוד הבבלי והן את הניצחון הצבאי של מלכות החשמונאים. אך לפי שיטתו, פתיחת תקופה היסטורית של חזרת המלכות לישראל עד לחורבן - היא המשמעות המרכזית של חנוכה: "חזרה מלכות לישראל יתר על מאתיים שנה".

מפירוש הרמב"ם על המשנה עולה, שהרמב"ם היטיב להבין את אותה תקופה של "מלכות ישראל", שנמשכה מאז תחילת מלכות החשמונאים ועד לחורבן הבית השני. הרמב"ם כותב מפורשות שמלכי החשמונאים "לא היו הולכים לפי המסורת הישר" (פירוש המשנה, יומא פ"א מ"ג), וכן "שהיו עברינין במלכותם, לא היו משבחין השפלות ולא היו נבנעין לדברי תורה" (פירוש המשנה, סנהדרין פ"ב מ"ב).³ הרמב"ם ידע, אם כן, שחזרת המלכות לישראל לאותה תקופה של יותר ממאתיים שנה עד לחורבן בית שני לא הייתה כליל השלמות. הייתה זו תקופה של מחלוקות, של מלכים עמי הארץ ומתבוללים, אשר לכאורה לא הוסיפה כלל וכלל כבוד לעם ישראל. ובכל זאת, עצם קיום המלכות בישראל מהווה לדעת הרמב"ם סיבה לחגיגת חנוכה. מלוכה קלוקלת עדיפה על חוסר שלטון מוחלט, וגם על מלכות זו יש להודות לקב"ה ולשבחו.

הרמב"ם משווה את תשועת החשמונאים לתשועת ה', כפי שניכר מן ההקבלה הבאה:

"עד שריהם עליהם א-להי אבותינו והושיעם מידם והצילם,

וגברו בני השמונאי הבהנים הגדולים והרגום והושיעו ישראל מידם"

להקבלה זו משמעותה כפולה. מצד אחד, בני חשמונאי היו ידו של ה', ומכוחו הם הושיעו את ישראל; ומצד שני, הם הושיעו את ישראל בכוחם, שניתן להם על ידי הקב"ה.

עולה, אפוא, שתיאור נס החנוכה ברמב"ם הוא חדשני בהשוואה למקורות המקובלים. לדברי הרמב"ם יש משמעות מיוחדת בדורנו, שזכה להחזרת מלכות לישראל לאחר כמעט אלפיים שנה. רבות ניתן ללמוד מנס חנוכה על פי משנת הרמב"ם על יחסו-אנו למלכות ישראל המתחדשת.

2. ראו יעקב בלידשטיין, עקרונות מדיניים במשנת הרמב"ם (רמת גן תשמ"ג); ראו גם Tversky, Isidor "Some Non-Halakhic Aspects of the *Mishneh Torah*" in Altmann, *A Jewish Medieval and Renaissance Studies*, Harvard Press; 1967, pp. 137-158; Baron, S. "The Historical Outlook of Maimonides" in *PAAJR*, VI, 1934-35, pp. 5-135.

8. ראו גם בפירושו על ביכורים פ"ג מ"ד; סוטה פ"ז מ"ו, ואכמ"ל.

יש לשים לב, שנוסף למשמעות אותה מייחס הרמב"ם למלכות ישראל בכלל, יש לדעתו משמעות עמוקה יותר למלכות בית דוד. בהקשרים שונים מוסיף הרמב"ם למקורות תלמודיים ידועים את האלמנט הייחודי של מלכות בית דוד. כך למשל, הוא כותב לגבי ברכת "בונה ירושלים" בברכת המזון:

"זהותם בה בונה ירושלים או מנחה עמו ישראל בבנין ירושלים. ולפיכך נקראת ברכה זו נחמה. וכל מי שלא אמר **מלכות בית דוד** בברכה זו, לא יצא ידי חובתו, מפני שהיא ענין הברכה, שאין נחמה גמורה אלא **בחזרת מלכות בית דוד**". (הלכות ברכות פ"ב ה"ד)

כמו כן, החזרת מלכות לישראל מהווה נדבך מרכזי בתיאור ימות המשיח:

"המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר **מלכות דוד ליושנה**, למנושלה הראשונה, ובונה המקדש ומקבץ גדהי ישראל...". (הלכות מלכים פי"א ה"א)